

José Carlos Mariátegui

Etik och socialism

Ur *Defensa del Marxismo* (1930). Inledningen från *Tricontinental* nr 3 1967

[Vid översättningen av Mariáteguis text har vi utgått från en engelsk översättning som uppenbart är bristfällig. Tyvärr har vi inte funnit någon version på originalspråket (spanska). Om/när vi gör det kommer vi att försöka förbättra översättningen. / Red]

Introduktion av *Tricontinental*

”Revolution görs tyvärr inte med vilodagar. Revolutionärer från alla delar av världen måste välja mellan att vara offer för våld eller att använda sig av det. Om man inte önskar se sin själ och intelligens tjäna den råa styrkan, måste man bestämt sätta den råa styrkan under intelligensens och själens dominans.”

Författaren till detta avsnitt, som skrevs för över fyrtio år sedan, var José Carlos Mariátegui, grundare av det peruanska kommunistpartiet, en fysiskt svag man med instabil hälsa som kombinerade en kraftfull, kylig och klarsynt intelligens, med en utsökt konstnärlig känslighet och en omutlig revolutionär moral. Hans korta liv, som slutade innan han var trettiofem, förflöt mellan långa perioder av sjukhusvistelse och fattigdom. Fängelset och de kontinuerliga förödmjukelser han drabbades av, avskräckte inte honom från att utföra sitt livsverk, vilket, med tanke på de omständigheter han tvingades leva i, inte upphör att alltmer förvåna oss i dag, liksom få ökande uppmärksamhet och beundran från revolutionärer världen över. Från sjuårsåldern led han av en begynnande fysisk funktionsnedsättning som förnekade honom en normal barndom. När han tvingades hjälpa sin mor genom att arbeta som korrekturläsare i ett förlag, och då man fejt attackerade honom för de idéer han uttryckte i en tidningsartikel, började hans karriär som revolutionär författare.

Mariáteguis arbeten utgör först och främst en ideologisk kamp mot reformismen. Hans *Till marxismens försvar* genomsyras av denna anda, och grundandet av det peruanska kommunistpartiet innebar i sig ett avfärdande av ”tämjd socialism”. ”Den ideologi vi omfamnar”, säger Mariátegui i sin skrift om anslutningen till den Tredje Internationalen, ”är den stridbara revolutionära marxismen-leninismen, en lära som vi helt och förbehållslöst följer i alla dess filosofiska, politiska och socioekonomiska aspekter. De metoder vi brukar är den ortodoxa revolutionära socialismens. Vi tillbakavisar inte bara alla Andra Internationalens metoder och tendenser, utan vi motsätter oss dem aktivt.” I detta dokument gjorde han inte mer än att inför världen demonstrera vad han tidigare hade tillkännagett i en tidskrift: ”Den politiska sektor som jag aldrig kan komma till tals med är den andra: den mediokra reformismen, den tämjda socialismen, den skenheliga demokratin. Dessutom, om revolutionen kräver våld, auktoritet och disciplin, så är jag helt för våld, auktoritet och disciplin. Jag accepterar dem samfällt, med alla deras fador, utan några fega reservationer.”

Mellan 1919 och 1923 gjorde Mariátegui en turné i Europa. Det var i Italien som hans tankar mognade och blev rikare. Förutom sin beundran för våldets teoretiker, den revolutionäre fackföreningsledaren George Sorel, fanns hans hänförelse för Gobetti, Labriola, och i Croce fann han en vän med vilken han kunde diskutera. Mariátegui var ögonvittne till de stora sociala omvälvningar som förebådade nazismens triumf och de reformistiska predikningarna om klassarbete. När han hade återvänt till Peru, skrev han, i ett arbete om världskrisen och den roll som det peruanska proletariatet borde spela i den:

”... De proletära krafterna är uppdelade i två stora grupperingar: reformister och revolutionärer. Det finns en fraktion som vill åstadkomma socialism genom att samarbeta politiskt med borgar-

klassen; och en fraktion som vill åstadkomma socialism genom att proletariatet erövrar all politisk makt.”

Denna globala kris bemötte Mariátegui i en både aggressiv och kritisk anda:

”Jag är av samma åsikt som de som anser att mänskligheten går igenom en revolutionär period. Och jag är övertygad om det förestående avfärdandet av alla de socialdemokratiska teserna, av alla de reformistiska teserna och av alla de evolutionistiska teserna.”

I en annan artikel fördömde han reformismens oförmåga att undvika kriget:

”Den lasalleanska social-demokratins idé vägledde Andra Internationalen; det är därför den visade sig kraftlös inför kriget. Dess ledare och sektioner hade vant sig vid en reformistisk och demokratisk inställning och motståndet mot kriget krävde en revolutionär attityd.”

Till marxismens försvar (ett arbete från vilket vi nedan publicerar ett av dess mest intressanta kapitel) utgör ett genmäle till *Bortom marxismen* av den belgiska revisionisten Henri de Man, och till andra socialdemokratiska teoretiker, såsom Vandervelde, ett genmäle som är baserat på revolutionära grundsatser och praktiska ståndpunkter. Mariátegui, som ställts till svars om principer, undviker alla sekteristiska och dogmatiska teser, eftersom han har förstått att marxismen aldrig varit ”en uppsättning principer som förkroppsligar orubbliga konsekvenser, som är likadana i alla historiska klimat och på alla sociala breddgrader”. ”Vi måste radikalt göra oss av med all gammal dogmatism”, skrev han, ”av alla misskrediterade fördomar och ålderdomliga vidskepelser.” Det är den sanna tolkningen av den marxistiska teorin som gör att han med kraft hävdar: ”Marx är inte själsligt närvarande i alla sina så kallade lärjungar och arvingar. De som har fört vidare hans idéer är inte de pedantiska tyska professorerna i den marxistiska teorin om värde och mervärde, som är oförmögna att själva ge något bidrag till läran, som endast ägnar sig åt att fastställa begränsningar och etikettera den; det har istället varit revolutionärerna, som har förtalats som kättare...”

En bedrövlig artikel av Mirotjevskij, som publicerades i *Dialéctica*, där Mariátegui på ett grovt sätt karakteriseras som en småborgerlig populist, ifrågasattes senare i Semjonovs och Sjulgovskijs artiklar om Mariátegui. Båda ser den store peruanska marxisten i ett helt annat ljus. Men än i dag finns det människor som är intresserade av att förvränga hans politiska tankar och handlingar och förringa hans betydelse som den Befrielsearméns talesman han är, och göra honom till ett slags moraliserande Frälsningsarmé-predikant. Men för varje dag som går blir denna uppgift allt svårare.

I detta kapitel, ”Etik och socialism”, som hämtats från hans arbete *Till marxismens försvar*, brottas Mariátegui med revolutionär etik, socialismens etik. Ty den stora peruanska, marxistiska revolutionära etiken ”uppstår inte mekaniskt ur ekonomiska intressen; den skapas i klasskampen, som bedrivs i en heroisk sinnesstämning, med passionerad viljestyrka.” Vidare, tillägger han: ”Den arbetare som är likgiltig inför klasskampen, som är förnöjd med sitt materiella välbefinnande, och allmänt från sin lott i livet, kommer bara att kunna uppnå en medioker borgerlig moralisk standard, men kommer aldrig att kunna höja sig till den socialistiska etikens nivå.”

Flera av Mariáteguis verk är opublicerade, men de som har publicerats räcker för att göra honom till en av vår tids mest betydande marxister.

De anklagelser som har framförts mot marxismen, för dess oetiska och materialistiska motiv, för den sarkasm med vilken Marx och Engels hanterar borgerlig etik, är inte nya. I denna fråga säger den nya revisionistiska kritiken inte en enda sak som inte socialistiska utopister

och all slags skenheliga socialister redan tidigare har sagt. Men den som har dragit in Marx i frågan om etiken igen är Benedetto Croce, som är en av de mest erkända företrädarna för den idealistiska filosofin, och hans åsikter kommer att ha större tyngd för alla berörda än någon jesuitisk ängslan för den småborgerliga mentaliteten. I en av sina första artiklar om den historiska materialismen, där han behandlade tesen om bristen på etik i marxismen, skrev Croce:

”Denna tendens har främst bestämts av att Marx och Engels, inför de olika varianterna av socialistiska utopier, behövde konstatera att den så kallade sociala frågan inte är en moralisk fråga (dvs. frågan hur den skall tolkas kommer inte att lösas med predikningar eller med moraliska medel), och även av deras hårda kritik av klasshyckleri och ideologi. Den har också, så vitt jag kan se, fått näring från det hegelianska ursprunget till Marx och Engels tänkande, då det är känt att etiken i den hegelianska filosofin blir av med den stelhet som Kant gav den och som Herbart senare skulle ge stöd till. Och slutligen får begreppet ”materialism” i detta sammanhang inte en tillstymmelse till ändamålsenlighet, termen för omedelbart tankarna till den fulla betydelsen av vad ”intresse” och ”nöje” innebär. Men det är uppenbart att idealitet och ovillkorlig etik, i dessa ords filosofiska mening, är nödvändiga för socialismen. Är inte det som driver oss att skapa begreppet mervärde ett moraliskt eller socialt intresse, eller vilken term som kan användas för att definiera det? Kan man inom den rena ekonomiska vetenskapens område tala om teorin om mervärde? Säljer inte proletariatet sin produktionsförmåga för vad den är värd, med tanke på sin situation i dagens samhälle? Och hur kan vi utan detta moraliska antagande förklara tonen av våldsamt indignation och bitter sarkasm som finns på varje sida av *Kapitalet*, och Marx politiska handlingar,?”
(*Materialismo Storico ed Economia Marxistica*).

Jag har tidigare haft tillfälle att hålla fram detta avsnitt från Croce, som i sin tur fick mig att citera några fraser av Unamuno från hans arbete *Kristendomens dödskamp* (*La agonía del cristianismo*) och som i sin tur fick till följd att jag mottog ett brev från Unamuno själv, där han skrev att Marx verkligen var mer som en profet än en professor.

Vid mer än ett tillfälle har Croce ordagrant citerat det avsnitt som nämns ovan. En av hans avgörande slutsatser om detta ämne är just ”att förneka marxismens inneboende amoralitet eller antietik.” Och i samma text undrar han varför ingen ”för att ge Marx ytterligare en ära, har tänkt på att kalla honom för proletariatets Machiavelli”, ett faktum som till stor del kan förklaras av de uppfattningar han formulerar i sitt försvar av författaren till *Fursten*, som plågades lika mycket av beklaganden som eftervärlden gjorde honom till offer för. Vad gäller Machiavelli menar Croce att han ”visar politikens nödvändighet och autonomi, som ligger bortom det moraliskt goda och de lagar som det inte skulle vara meningslöst att göra uppror mot, och som är immun mot varjehanda exorcism och som inte kan fås att lämna världen med hjälp av heligt vatten.”

Enligt Croces åsikt uppvisar Machiavelli tecken på att ha ”en splittrad syn på politiken, på den autonomi som han har blivit medveten om, och att han än tänker på det som ett fördärvligt inflytande som tvingar honom att besudla sina händer och ha att göra med usla okunniga människor, och än som en sublim konst för att grunda och upprätthålla denna stora institution, staten”(Elementi di politica). Likheten mellan dessa två fall har tydligt påpekats av Croce i följande ordalag:

”Ett fall, som i vissa avseenden är jämförbart med det fall kring vilket diskussionerna om den marxistiska etiken har centrerats, är det som har att göra med den traditionella kritiken av Machiavellis etik. Denna kritik som fullbordades av De Sanctis (i kapitlet om Machiavelli i hans *Storia della letteratura*), men den återkommer ändå ganska regelbundet, och i ett arbete av professor Villari läser man att Machiavellis stora ofullkomlighet återfinns i det faktum att han inte förde fram den moraliska frågan. Och jag har ofta frågat mig själv om Machiavelli var bunden av kontrakt eller på något sätt var tvungen att ta itu med alla slags frågor, inklusive de som han inte intresserade sig för, och som han inte hade något att säga om. Det skulle vara samma sak som att

bestraffa dem som studerar kemi för att de inte fördjupar sig i materiens metafysiska principer. ”

Socialismens etiska funktion – där oövertänkta och summariska extravaganser av marxister såsom Lafargue tveklöst går fel – skall inte sökas i högtravande tio bud eller i filosofiska spekulationer, som inte på något sätt är nödvändiga för att formulera en marxistisk teori, utan genom att skapa en moral för producenterna med hjälp av samma antikapitalistiska kamp.

”Förgäves”, har Kautsky sagt, ”har de engelska arbetarna varit utsatta för moraliserande predikningar, om en högre uppfattning om livet, om känslor som underbygger noblare gärningar. Proletariatets etik har sitt ursprung i dess revolutionära strävanden; från dem kommer den att förlänas mer styrka och högre syfte. Det som har räddat proletariatet från förnedring är idén om en revolution.”

Sorel tillägger att för Kautsky är etiken alltid underordnad tanken om det storslagna, och även om han inte håller med de många officiella marxister, som överdrev sina paradoxer och skämt om moralisterna, instämmer han ändå i att ”marxister hade särskilda skäl för att visa bristande förtroende för allt som berör etik; propagandisterna för sociala reformer, utopisterna och demokraterna hade så ofta upprepat och vilseledande återvänt till begreppet rättvisa, att ingen med rätta kunde undgå att se på alla avhandlingar om detta som en retorisk övning eller som ordklyveri, avsedd att vilseleda dem som var involverade i arbetarrörelsen. ”

Edward Berths försvar för socialismens etiska funktion av kan man tillskriva påverkan av Sorel.

”Daniel Halevy”, säger Berth, ”verkar tro att förhäriligandet av producenten kommer att skada honom; han tillskriver mig en fullständig amerikansk entusiasm för en industriell civilisation. Men det kommer inte att bli så; den fria andens liv är lika kär för mig som för honom, och jag är långt ifrån att tro att det i världen inte finns något annat än produktion. Det är alltid, i slutändan, den gamla anklagelsen mot marxisterna, som att båda moraliskt och metafysiskt vara materialister. Ingenting kan vara mer falskt; den historiska materialismen hindrar inte på något sätt den högsta utvecklingen av vad Hegel kallar den fria eller absoluta anden, snarare tvärtom, den är dess inledande tillstånd. Och vårt hopp är just det, att i ett samhälle som vilar på en rik ekonomisk bas, och består av en federation av företag där fria arbetare inspireras av en entusiasm för produktion, så skulle konst, religion och filosofi i sin tur få en kraftfull impuls och den hektiska och eldiga rytmen som härrör från den skulle helt enkelt rusa i höjden.”

Luc Dartins skarpsinnighet spetsas till av en fint formad karakteristisk fransk ironi, och kastar ljus över den religiösliga resning som genomsyrar marxismen, ett fenomen som överensstämmer med principerna som finns inneboende i konstitutionen för det första socialistiska landet i världen. Historiskt hade det redan bevisats av de socialistiska striderna i väst, att det storslagna, såsom proletariatet uppfattar det, inte är en intellektuell utopi eller en propagandistisk hypotes.

När Henri de Man kräver ett etiskt innehåll av socialismen, och försöker visa att klassintresset inte i sig kan bli en tillräckligt stark motor för den nya ordningen, så går han inte på något sätt ”bortom marxismen”, och förbättrar inte heller saker som inte redan har påpekats av den revolutionära kritiken. Hans revisionism angriper den revisionistiska fackföreningsverksamheten, vars arbete begränsar klassintresset till att tillfredsställa enkla materiella ambitioner. Producentetiken, som Sorel och Kautsky har uppfattat den, uppstår inte mekaniskt ur ekonomiska intressen, den skapas i klasskampen, den bedrivs med ett heroiskt sinnelag, med passionerad viljestyrka. Det är absurt att leta efter socialismens etiska känslor i de fackföreningar som har hamnat under bourgeoisieens inflytande – där en tämjad byråkrati har försvagats i sitt klassmedvetande – eller i parlamentets grupper, som själsligt har införlivats av klassfienden, trots sina stridslustna ståndpunkter i sina tal och motioner. Henri de Man uttrycker något helt överflödigt och poänglöst när han säger: ”Klassintresset förklarar inte allt. Det skapar inte

etiska bevekelsegrunder.” Dessa tillkännagivanden kan imponera på en viss sorts artonhundratalsintellektuella, som på ett iögonfallande sätt bortser från det marxistiska tänkandet och klasskampens historia, och, som Henri de Man, lättsinnigt föreställer sig att de kan överskrida den marxistiska tankeskolans gränser. Socialismens etik formas i klasskampen. Om proletariatet ska få sina moraliska framsteg att leva upp till sitt historiska uppdrag, måste det på förhand få en medvetenhet om sina klassintressen; men i sig räcker inte klassintresset. Långt före Henri de Man har marxisterna förstått och känt till detta. Däri uppstår just deras starka kritik mot den idiotiska reformismen. ”Utan revolutionär teori finns det ingen revolutionär handling,” brukade Lenin upprepa, med hänvisning till den fega tendensen att glömma historiens slutgiltighet slutliga avgörande och bara uppmärksamma nutida förhållanden.

Arbetare som deltar i kampen för socialismen får extrem energi och absolut övertygelse, tillsammans med en asketism som kraftfullt upphäver och fullständigt löjliggör alla anklagelser som riktas mot deras materialistiska uppfattning, och som har formulerats utifrån en teoretisk och filosofisk etik. Luc Durtain hyser en så hög aktning för en religiöst inriktad marxistisk utbildning att han, efter att ha besökt en sovjetisk skola frågade om han inte kunde få se en lekmannaskola i Ryssland. En materialist som utövar och är religiöst hängiven sin övertygelse, går bara att särskilja från en idealist med hjälp av en språkkonvention (Unamuno berör en annan aspekt av motsättningen mellan idealism och materialism, och säger att ”eftersom det som är materia för oss bara är en idé, så är materialism idealism”).

Arbetare som är likgiltiga inför klasskampen, som nöjer sig med sitt materiella välbefinnande och generellt sett från sin lott i livet, kommer bara att kunna uppnå en medelmåttig borgerlig moralisk standard, men kommer aldrig att kunna höja sig till en nivå av socialistisk etik. Och det är dumt att tro att Marx någonsin förespråkade, eller någonsin önskat, att skilja arbetarna från deras försörjningskälla, eller någonsin ville beröva dem det som binder dem till deras arbete, för att klasskampen skulle kunna greppa dem mer bestämt, mer fullständigt. Detta antagande kan bara göras av personer som håller på med avlägsna marxistiska spekulationer, som högerns apologet Lafargue, som personer som är vana att vara sysslolösa.

Verkstaden, fabriken, påverkar arbetarens sinne och själ. Fackföreningen, klasskampen, fortsätter och slutför arbetarens utbildningsprocess.

”Fabriken”, påpekar Gobetti, ”erbjuder en exakt vision av hur samhällsintressen samexisterar: solidariteten i arbetet. Individen vänjer sig vid att känna sig som en del av produktionsprocessen, en både outhärlig och otillräcklig del. Här har vi den mest perfekta skolan för stolthet och ödmjukhet. Jag kommer aldrig att glömma det första intryck som arbetarna gav mig när jag besökte Fiats smältugnar, ett av få moderna kapitalistiska företag i Italien i engelsk stil. I dessa arbetare såg jag en självständig attityd, en anspråkslös bestämdhet, ett förakt för all slags amatörism. Den som lever i en fabrik får värdigheten av arbetet, viljan att göra uppoffringar och vanan att motstå trötthet. Ett sätt att leva, som är djupt grundat på en känsla av tolerans och ömsesidigt beroende, och som framkallar punktlighet, strikthet och uthållighet hos arbetaren. Dessa kapitalismens dygder uppvägs av en nästan dyster asketism. När upprördhet sätter in, ger det självbehärskade lidandet å andra sidan näring till modet att kämpa och instinkt att inta en försvarsställning politiskt. Engelsk vuxenhet, förmågan att tro på bestämda ideologier, att utstå faror för att få dem att segra, den obehagliga viljestyrkan att med värdighet föra den politiska kampen, är resultat av denna lärlingsutbildning, vars konsekvenser leder till den största revolutionen sedan kristendomens uppkomst.”

Den europeiska socialismens energi har hamrats fram i denna svåra miljö av uthållighet, orubblighet och ansträngning. Även i länder där den parlamentariska reformismen har stort inflytande över massorna, erbjuder latinamerikaner ett beundransvärt exempel på kontinuitet och uthållighet. I olika länder i Latinamerika har de socialistiska partierna och fackföreningsmedlemmarna lidit hundra nederlag. Varje nytt år, i valen, i proteströrelserna, i alla slags

sammankomster, av ordinär eller extraordinär karaktär, blir dessa massor allt fler och mer utmanande. Renan uppmärksammade det som var mystiskt och religiöst i en sådan social tro. Helt rättmätigt berömde Labriola den tyska socialismen:

”Detta verkligt nya och imponerande fall av socialpedagogik, det vill säga att en ny medvetenhet börjar ta form i ett så stort antal arbetar- och medelklassektorer, en medvetenhet med både en vägledande uppfattning om de ekonomiska omständigheterna – en drivfjäder som bidrar till att öka kampen – och en socialistisk propaganda, tolkad som målet och ankomstpunkten.”

Även om socialismen inte skulle uppnås som samhällsordning, skulle denna formidabelt uppbyggande och pedagogiska prestation vara mer än nog för att motivera den i historien. I det tidigare citerade avsnittet erkänner de Man denna förutsättning när han, om än med en annan avsikt, hävdar att ”det väsentliga i socialismen är kampen för den”, en fras som påminner mycket om den där Bernstein rådde socialisterna att främst sysselsätta sig med rörelsen och inte med rörelsens resultat, där den revisionistiska ledaren enligt Sorel uttryckte en mycket mer filosofisk tanke än vad han själv kunde ha anat. De Man struntar inte i fackföreningens pedagogiska och andliga funktion, även om hans egen erfarenhet var inskränkt och medelmåttigt socialdemokratisk.

”Fackföreningsorganisationerna”, konstaterar han, ”bidrar i mycket större utsträckning än vad majoriteten av arbetarna, och nästan alla arbetsgivare, inser med att stärka banden mellan arbetarna och deras ordinarie sysslor. De leder till detta resultat nästan utan att de märker det, genom att försöka behålla kvalifikationer och effektivitet, genom att utveckla den industriella utbildningen, genom att organisera rätten som arbetarna har till facklig inspektion, och tillämpa demokratiska normer för arbetsplatsdisciplin genom systemet med delegater och sektioner, etc. När man gör så, gör facket arbetaren en tjänst som är mycket mindre problematisk, eftersom man betraktar honom som medborgare i en framtida stad, snarare än att söka bot i att ta bort alla psykologiska förhållanden mellan arbetarna och fabriksmiljön.”

Men trots sina idealistiska bedyranden, ser den belgiska nyrevisionisten fördelen och förtjänsten av allt detta i att arbetaren alltmer ska knytas till sitt materiella välstånd och i vilken mån det senare gör honom till källborgare. Den småborgerliga idealismens paradoxer!

Lästips – av och om José Carlos Mariátegui

Michael Löwy: [Introduktion – Marxismens historia i Latinamerika](#)

Guido Hernández: [José Carlos Mariátegui – Bortglömd peruansk revolutionär](#)

Marc Becker: [José Carlos Mariátegui. Latinamerikansk marxistisk pionjär](#)

Mariátegui:

[Förord till ”Storm över Anderna”.](#)

[Urfolksfrågan i Latinamerika.](#)

[Den latinamerikanska socialistiska revolutionen.](#)

[Antiimperialistisk ståndpunkt.](#)

[Om Trotskij](#)